

Artvin'in merkez köylerindeki bazı bitkilerin etnobotanik özellikleri

Ethnobotanical characteristics of some plants in the central villages of Artvin

Funda ERŞEN BAK* Kenan ÇİFCİ

Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Artvin, Türkiye

Eser Bilgisi / Article Info

Araştırma makalesi / Research article

DOI: [10.17474/artvinofd.1128335](https://doi.org/10.17474/artvinofd.1128335)

Sorumlu yazar / Corresponding author

Funda ERŞEN BAK

fundaersenbak@artvin.edu.tr

Geliş tarihi / Received

09.06.2022

Düzeltilme tarihi / Received in revised form

22.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted

25.07.2022

Elektronik erişim / Online available

28.10.2022

Anahtar kelimeler:

Etnobotanik

Yöresel kullanım

Artvin

Türkiye

Keywords:

Etnobotany

Traditional uses

Artvin

Turkey

Özet

Bu çalışma, Artvin'in merkez ilçesine bağlı 7 mahallesi ve tüm köylerinde 2016-2020 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma bölgesinde yaşayan yerel halktan 138 kişi ile görüşülmüş, doğal bitkilerin yerel kullanım kültürünü belirlemek için yöredeki insanların bitkilerle ilgili bilgileri derlenmeye çalışılmıştır. Yüz yüze uygulanan anket ile yörede kullanılan doğal bitkiler, bu bitkilerin yerel isimleri, bitkilerin kullanım amaçları ve alanları, kullanılan kısımları, kullanım şekli ve bilgi verenlerin demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma alanında, yaprakları ve/veya taze sürgün ve gövdeleri gıda ve baharat olarak tüketilen, hayvanları beslemek ve hayvan sağlığını korumak amacıyla ve diğer etnobotanik amaçlarla kullanılan çok sayıda doğal bitki tespit edilmiştir. Farklı bölgelerde yerel halklar tarafından tıbbi amaçlı çeşitli kullanımları kayıt altına alınmış olan bazı bitkilerin, araştırma alanında bilinen herhangi bir tıbbi gerekçeye dayandırmadan yalnızca gıda ve çay olarak tüketildikleri belirlenmiştir. Yörede asma yaprağı yemeği, kızılıçık çorbası, kuru zeytin, papa ve korova yapımı dikkat çekici kullanımlar olarak öne çıkmaktadır. *Quercus petraea* subsp. *iberica* (Steven ex M.Bieb.) Krassiln. tohumlarının un karışımında, *Rhus coriaria* L.'nin ise boya maddesi olarak kullanılmalarının unutulmaya yüz tuttuğu belirlenmiştir. Yine zeytin alanlarının baraj suları altında kalması ile zeytin, zeytinyağı ve dolaylı olarak sabun üretiminin de çok azaldığı tespit edilmiştir.

Abstract

This study was carried out in seven neighbourhoods and all villages of Artvin's central district between 2016 and 2020. One-to-one interviews were made with 138 local people living in the research area: the information of the people in the region was compiled in order to determine the local usage culture of natural plants. With the face-to-face questionnaire, the demographic characteristics of the informants, the natural plants they use in the region, the local names they gave to these plants, their usage areas and purposes, the parts used and the way of use were determined. In the study area, a large number of natural plants whose leaves, fresh shoots, and stems: are consumed as food and spice, used for feeding animals and protecting animal health, and for other ethnobotanical purposes were identified. It was determined that some plants, of which various medicinal uses have been recorded by local people in different regions, are consumed only as food and tea without basing any medical reason known in the research area. Making vine leaves dish, cornelian cherry soup, dried olives, papa and korova in the region stand out as exceptional uses. It was determined that the use of *Rhus coriaria* L. as a dyestuff and the use of *Quercus petraea* subsp. *iberica* (Steven ex M.Bieb.) Krassiln. seeds as a flour mixture is about to be forgotten. It was also determined that olive, olive oil, and indirectly soap production has decreased a lot as the olive fields are under the dam waters.

GİRİŞ

İlk kez 1986 yılında J. W. Harshberger tarafından "yerel halkın bitki kullanımı" olarak tanımlanan (Heinrich ve ark. 2004) etnobotanik, belirli bir coğrafik bölgede yer alan akrabalık ilişkileri, ortak ekonomik, toplumsal ve kültürel temelleri bulunan halkın, kısacası kültürlerin, bitkiler ile arasındaki karmaşık/çapraşık ilişkileri inceler. Bitkiler ve insanlar arasındaki etkileşim olarak da tanımlanan bu multidisipliner bilim dalının odak noktasında bitkilerin insan toplumları tarafından nasıl kullanıldığı yer alır. Etnobotanik bitkilerin yiyecek, giyecek, barınma, tıbbi,

kozmetik, boya, tekstil, inşaat, alet yapımı, çeşitli dini törenler, müzik vb. sosyal yaşam içindeki yerel kullanımlarını kapsar (Choudhary ve ark. 2008). Botanik, arkeoloji, antropoloji, farmakoloji gibi farklı disiplinlerde çalışan bilim adamları, konuları farklı olsa da, yaptıkları araştırmalar ile insan-bitki ilişkilerinin farklı yönlerini ortaya koyarak, etnobotanik gelişmesini sağlamıştır (Yıldırım 2004). Erşen Bak ve Çiftçi (2020)'nin belirttiği gibi "etnobotanik araştırmalar, yerel halkın deneme yanılma yoluyla kazandığı, uzun süreçler sonunda kesinleştiği ve nesilden nesile aktardığı, günümüze

ulaşan çok değerli bilgilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerini sağlar”.

Türkiye’de etnobotanik konusunda yapılan bilimsel nitelikli araştırmalar oldukça yenidir ve daha çok tıbbi bitkiler üzerine yoğunlaşmaktadır (Baytop 1999, Yıldırım 2004). Ancak, Anadolu’da insanlar beslenmek, sağlıklı kalmak veya şifa bulmak amacıyla veya dini inanışları nedeniyle, kültürel ve sosyal yaşantıları içinde doğal bitkilerden bolca faydalanmakta, geleneksel yöntemlerle bitkileri kullanmaya devam etmektedir. Türkiye’nin hemen her bölgesinde kırsal kesimlerde yerel halk yenilebilen bitkileri/otları/meyveleri/yumrulu bitkileri toplar, taze ya da pişirerek tüketir veya kış için kurutarak saklar. Doğadaki bitkilerle hayvanlarını besler ve kış için depolar, hayvanlarının bakımı ve sağlığı için kullanır. Bazı bitkilerden ilaç, kozmetik ve boya hammaddesi sağlar, bazılarını ise yakacak veya yapacak olarak değerlendirir, ev eşyası yapımında ve el sanatlarında kullanır. Çoğu zaman bir bitki birden farklı amaç için de kullanılabilir. Bitkilerin yerel isimleri, kullanım amaçları, kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılık göstermekle kalmaz, aynı köyün insanları içinde bile değişebilir (Yıldırım 2004).

Anadolu’da üçte biri endemik olan 12 bin civarında bitki varlığı (Güner ve ark. 2012) bulunsa da, bunların ne kadarının yerel halklar tarafından çeşitli amaçlarla faydalanılan bitkiler olduğu konusu tam olarak bilinmemektedir. Bitkilerin yerel adlarının bilinmesi hangi topluluklarda ve ne şekilde kullanıldıkları hakkında önemli bilgiler sunar (Yıldırım 2004). Doğal zenginlikleri nedeniyle özellikle Ege ve Karadeniz kırsalında, beslenme amacıyla yaygın bir ot kültürünün sürdüğü ve bu konuda az sayıda araştırmaların yapıldığı bilinmektedir. Yerel halklar bir bitkinin farklı kısımlarını farklı amaçlar için kullanmaktadır. Hatta aynı bitkinin farklı bölge ve yörelerde aynı kısımlarının farklı amaçlar için farklı kullanım şekilleri ile kullanıldığı bilinmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları üzerinde yaşayan kültürlerin biriktirdiği zengin etnobotanik bilginin kayıt altına alınması çok önemlidir. İnsanların bitkilerle iç içe yaşadıkları kırsal kesimlerde yerel halkın kullanımları ile oluşan, nesiller arasında çoğunlukla sözlü gelenekler aracılığı ile aktarılan ve şimdilerde pek de kullanılmayan bu bilgi kaynağı, Anadolu halkının etnobotanik kültürü, gelişen teknoloji, şehirleşme ve beraberinde getirdiği göç nedeniyle kaybolma riski altındadır. Yine de özellikle gıda sektöründe katkı maddelerinin yoğun olarak kullanılması ve onların zararlı etkileri, ilaç yapımında kullanılan

sentetik maddeler ve istenmeyen yan etkileri nedeniyle biyolojik kökenli doğal ürünlere ve dolayısıyla etnobotanik bilgi birikimine verilen önem her geçen gün artmaktadır.

Coğrafi konumu gereği, farklı jeomorfolojik yapı üzerinde, farklı iklim koşullarının etkisinde gelişen Artvin florasında 137 familyada 761 cinsle ait 2727 takson tanımlanmıştır (Eminağaoğlu ve ark. 2015). Zengin bir floraya sahip olmasına rağmen, Artvin’de yapılan etnobotanik çalışmalar, bölgedeki tıbbi bitkiler ile ilgili birkaç araştırma ile sınırlıdır (Eraydın 2010, Eminağaoğlu ve ark. 2017, Alkan 2019, Erşen Bak ve Çifci 2020).

Bu çalışma ile bölgede yaşayan yerel halkın tıbbi amaç dışı kullandığı doğal bitkilerin, bu bitkilerin yerel isimlerinin, kullanım amaçları ve alanlarının, kullanılan kısımları ve kullanım şekillerinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Böylece, bölgenin etnobotanik bilgi birikiminin belirlenmesi, korunması ve geleceğe aktarılmasına katkı sağlanacaktır.

MATERYAL

Araştırma materyalini, Artvin’in merkez ilçesine bağlı 7 mahalle ve tüm merkez (36) köylerinde 2016-2020 yılları arasında yapılan saha çalışmaları sonucunda toplanan bitki örnekleri oluşturmaktadır. Araştırma bölgesinde yaşayan yerel halktan 138 kişi ile tek tek görüşülmüş, doğal bitkilerin yerel kullanım kültürünü belirlemek amacıyla yöredeki insanların bitkilerle ilgili bilgileri derlenmeye çalışılmıştır. Kartopu metodu kullanılarak yüz yüze uygulanan anket ile yörede kullanılan doğal bitkiler, bu bitkilerin yerel isimleri, bitkilerin kullanım amaçları ve alanları, kullanılan kısımları, kullanım şekli ve bilgi verenlerin demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır (Ek 1). Araştırma bölgesinde görüşmeler esnasında halk tarafından gösterilen bitkiler toplanmış, toplanan bitkiler preslenerek kurutulmuş ve teşhisleri yapılmıştır (Davis 1965-1985, Davis ve ark. 1988). Genel isimleri de belirlenen (Güner ve ark. 2012) bitki örnekleri Artvin Çoruh Üniversitesi herbaryumuna (ARTH) yerleştirilmiştir.

Araştırma alanında yerel halktan ankete katılanların yaşları 21 ile 84 arasında değişmektedir. Katılımcıların %80’inden fazlası 40 yaş üzerindedir ve çoğunluğu erkektir. Katılımcıların yarısından fazlası ilköğretim düzeyinde eğitime sahiptir, yalnızca %13,76’sı üniversite mezunudur. Katılımcıların çoğunluğu ev hanımları ve emeklilerden oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Özellikler	Cinsiyet	Katılımcı sayısı	Yüzde değeri
Cinsiyet	Kadın	44	31.88
	Erkek	94	68.12
Eğitim düzeyi (mezuniyet)	Okula gitmeyen	7	5.10
	İlkokul	55	39.85
	Ortaokul	27	19.56
	Lise	30	21.73
	Üniversite	19	13.76
Yaş aralığı	21-25	6	4.34
	26-40	14	10.14
	41-65	74	53.64
	66-84	44	31.88
Meslek	Çiftçi	16	11.60
	Emekli	52	37.68
	Esnaf	5	3.62
	Ev hanımı	26	18.84
	İşçi	22	15.94
	Memur	12	8.70
	Öğrenci	2	1.45
Serbest meslek	3	2.17	

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma alanında, gıda olarak tüketilen çok sayıda doğal bitkinin yaprakları ve/veya taze sürgün ve gövdelerinin yemek yapılarak tüketildiği belirlenmiştir (Çizelge 2). Artvin yöresinde *Tragopogon* sp., *Taraxacum* sp., *Silene vulgaris*, *Capsella bursa-pastoris*, *Plantago major*, *P. lanceolata*, *Stachys sylvatica*, *Malva neglecta*, *Polygonum bistorta*, *Vitis vinifera*, *Rumex* spp. bitkilerinin yalnızca yaprakları; *Falcaria vulgaris*, *Polygonum cognatum*, *P. aviculare*, *Heracleum sphondylium*, *Glaucium* sp., *Urtica dioica*, *Portulaca oleracea* bitkilerinin gövdeleri, taze sürgünleri ve yaprakları; *Smilax excelsa*'nın ise yalnızca taze sürgünleri çeşitli yemekler yapılarak tüketilmektedir. Asma (*Vitis vinifera*) yaprağından yapılan yemek bölgeye özgüdür. İnce doğranan yapraklar sıcak su serilerinden geçirildikten sonra haşlanmış barbunya, bulgur ve bir parça etli/etsiz kemik eklenerek pişirilir, pişmeye yakın yemeğe doğranmış taze nane eklenir. Köse (2019) asma yaprağından zeytinyağlı sarma yapıldığını bildirmiş olsa da, Artvin'de pişirilen asma yaprağı yemeğine benzer bir bulguya literatürde rastlanmamıştır. Ayrıca, kış aylarında *Cornus mas* bitkisinin kurutulmuş saklanan meyvelerinden bir çeşit çorba yapıldığı belirtilmiştir. Kızılık çorbası yapılırken kurutulmuş meyveler ılık suda bekletilerek çekirdeklerinin ayrıldığı, unla kavularak hafif bulamaç haline getirildiği, biraz tuz katılıp, bir müddet kaynatılarak pişirildiği bildirilmiştir. Erşen Bak ve Çifçi (2020)'nin çalışmalarında da belirttiği gibi, bölgede bu bitkilerden *Polygonum bistorta*'nın kansere, mide rahatsızlıklarına ve boğaz ağrısına, *Rumex* türlerinin ise

kolesterol ve tansiyona iyi geldiği için yemeği yapılarak yenildiği bildirilmiştir. Ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda *Capsella bursa-pastoris* (Deniz ve ark. 2010, Arı 2014, Karaevli 2019), *Taraxacum* sp. (Demir ve ark. 2017), *Smilax excelsa* (Karaevli 2019, Saraç ve ark. 2013), *Urtica dioica* (Akgül 2008, Deniz ve ark. 2010, Güneş ve Özhatay 2011, Saraç ve ark. 2013, Karaevli 2019), *Silene vulgaris* (Keskin 2011, Arı 2014, Karakurt 2014), *Malva neglecta* (Akgül 2008, Güneş ve Özhatay 2011), *Plantago major*, *Polygonum bistorta* (Güneş ve Özhatay 2011) ve *Polygonum cognatum* (Akgül 2008, Güneş ve Özhatay 2011, Karakurt 2014, Baykal 2015) bitkileri için Artvin'dekine benzer kullanımlar bildirilmiştir. Önceki çalışmaların bazılarında ise *Falcaria* (Tekin 2011, Kurnaz Karagöz 2013), *Heracleum* (Saraç ve ark. 2013), *Taraxacum*, *Silene* ve *Tragopogon* (Deniz ve ark. 2010, Tekin 2011, Karakurt 2014), *Rumex* ve *Polygonum* (Akgül 2008, Deniz ve ark. 2010, Saraç ve ark. 2013, Akbulut ve Özkan 2014) cinslerine ait farklı türlerin yapraklarının Artvin'deki gibi kavularak yenildiği, *Taraxacum* sp. (Türkan ve ark. 2006, Güneş ve Özhatay 2011, Nacakçı ve Dutkuner 2018) ve *Capsella bursa-pastoris*'in (Deniz ve ark. 2010, Karakurt 2014, Nacakçı ve Dutkuner 2018) ise bu kullanımı dışında salatalara eklenerek taze tüketildiği belirtilmiştir. Rize de yapılan çalışmalarda, *Tragopogon oligolepis*, *Taraxacum* sp., *Silene vulgaris*, *Capsella bursa-pastoris*, *Polygonum aviculare*, *P. cognatum*, *Falcaria vulgaris* ve *P. bistorta* taksonlarının yemek yapılarak gıda olarak tüketildiği ile ilgili bir bulguya ulaşılamamıştır (Saraç ve ark. 2013, Köse 2019).

Erşen Bak ve Çifçi (2020)'nin tıbbi özellikleri nedeniyle infüzyon olarak tüketildiklerini bildirdikleri *Thymus praecox*, *Tilia* sp., *Tripleurospermum* sp., *Achillea* sp. çiçeklerinin herhangi bir tıbbi amaca hizmet etmeden çay olarak da tüketildikleri belirlenmiştir (Çizelge 2). Diğer yandan, bu çalışmada yemeklik ve baharat olarak kullanımları betimlenen bazı doğal bitkilerin gıda tüketimlerinin dışındaki tıbbi amaçla kullanımları önceki çalışmada bildirilmiştir. Ayrıca, farklı bölgelerdeki yerel halklar tarafından tıbbi amaçlı çeşitli kullanımları kayıt altına alınmış *Crataegus* sp., *Taraxacum* sp., *Tragopogon* sp., *Falcaria vulgaris*, *Ferula* sp. gibi bitkilerin, araştırma alanında bilinen herhangi bir tıbbi gerekçeye dayandırmadan yalnızca gıda olarak tüketildikleri de bildirilmiştir (Erşen Bak ve Çifçi 2020).

Çizelge 2. Gıda olarak kullanılan bitkiler

Familya	Bilimsel Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Kullanılışı
Pinaceae	<i>Pinus pinea</i> L. ARTH 15805	Çam fıstığı	Tohum	Taze yenir, yemeklere katılır
Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L. ARTH 15807	Tirimli	Meyve	Baharat olarak
Apiaceae	<i>Chaerophyllum temulum</i> L. ARTH 15818	Hozagħhima, Kozahama, Hozahara	Tüm bitki (kök hariç)	Turşu (salamura) yapılır
	<i>Coriandrum sativum</i> L. ARTH 15857	Kinzi	Sürgün, yaprak	Yemek ve salatalara katılır
	<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh. ARTH 15808	Kazayağı, Kazyağ, Pancar	Tüm bitki (kök hariç)	Yemeği yapılır, salamura yapılır
	<i>Ferula orientalis</i> L. ARTH 15809	Çaşur	Tüm bitki (kök hariç)	Turşu (salamura) yapılır
	<i>Heracleum sphondylium</i> L. ARTH 15858	Teleharşi, Ğer, Ğel	Tüm bitki (kök hariç)	Genç sürgün ve gövdesi soyularak taze olarak yenir, yemeği yapılır, turşu yapılır
Asteraceae	<i>Achillea</i> sp. ARTH 15811	Dağçayı	Çiçek	Çay
	<i>Helianthus tuberosus</i> L. ARTH 15812	Yer elması, Kontliç	Yumru	Soyularak taze yenir, turşusu yapılır
	<i>Onopordum acanthium</i> L. ARTH 15814	Eşek dikenini	Gövde	Soyularak taze yenir
	<i>Taraxacum</i> sp. ARTH 15815	Sarıçiçek	Yaprak	Pişirilerek veya taze olarak yenir
	<i>Tragopogon</i> sp. ARTH 15816	Pampara	Yaprak	Yemeği yapılır, tuza batırılıp taze olarak yenir
	<i>Tripleurospermum</i> sp. ARTH 15817	Beyaz papatya	Çiçek	Çay
Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik. ARTH 15860	Kürt pancarı	Yaprak	Yemeği yapılır
Caryophyllaceae	<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke ARTH 15819	Civana, curuna, gelinparmağı	Yaprak	Yemeği yapılır, yumurta ile kavrulurken yenir
Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L. ARTH 15820	Kızılık	Meyve	Taze yenir, reçel ve marmelat, meyve ekstresi (korova), çorba yapılır
Ebenaceae	<i>Diospyros kaki</i> Thunb. ARTH 15821	Trabzon hurması	Meyve	Taze veya kuru yenir
	<i>Diospyros lotus</i> L. ARTH 15822	Kara hurma	Meyve	Taze veya kuru yenir
Ericaceae	<i>Vaccinium arctostaphylos</i> L. <i>Vaccinium myrtillus</i> L. ARTH 15861-16777	Likapa, morsvi, ayı üzümü, meşeüzümü	Meyve	Reçel ve marmelat

Fagaceae	<i>Quercus petraea</i> subsp. <i>iberica</i> (Steven ex M.Bieb.) Krassiln. ARTH 15866	Pelüt	Tohum	Tohumu kavrulularak yenir, tohumundan yapılan un buğday ve arpa ununa katılarak ekme yapılır
	<i>Castanea sativa</i> Mill. ARTH 15827	Kestane	Tohum	Yenir
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L. ARTH 15829	Ceviz	Tohum	Yenir
	<i>Micromeria fruticosa</i> (L.) Druce ARTH 15868	Nişoş	Yaprak	Baharat
	<i>Satureja spicigera</i> (K.Koch) Boiss. <i>Satureja hortensis</i> L. ARTH 15831-15832	Kondar, köndar	Tüm bitki (kök hariç)	Baharat
Lamiaceae	<i>Stachys sylvatica</i> L. ARTH 15870	Nezaket otu	Yaprak	Yemeği yapılır
	<i>Thymus praecox</i> Opiz ARTH 15869	Dağ çayı, Dağ kekiği	Yaprak, çiçek	Çay
Malvaceae	<i>Malva neglecta</i> L. ARTH 15871	Molok, Molokvi	Yaprak	Yemeği yapılır
	<i>Tilia rubra</i> subsp. <i>caucasica</i> (Rupr.) V. Engl. ARTH 15833	Ihlamur	Çiçek	Çay
	<i>Ficus carica</i> L. ARTH 15872	İncir	Meyve	Taze ve kuru yenir, reçel
Moraceae	<i>Morus alba</i> L. <i>Morus nigra</i> L. <i>Morus rubra</i> L. ARTH 16783 - 16784 - 15873	Dut	Meyve	Taze ve kuru yenir, pekmez, pestil
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L. ARTH 15874	Zeytin	Meyve	Salamura / kuru zeytin (fırında) / zeytinyağı
Papaveraceae	<i>Glaucium</i> sp. ARTH 15836	Gelincik	Sürgün, yaprak	Yemeği yapılır (çiçek açmadan önce)
Plantaginaceae	<i>Plantago major</i> L. <i>Plantago lanceolata</i> L. ARTH 15837-15838	Damarlı ot, lağvazan, balazga	Yaprak	Sarma yapılır, yemeği yapılır
Poaceae	<i>Zea mays</i> L. ARTH 15876	Mısır	Meyve	Yenir, un yapılır
	<i>Polygonum aviculare</i> L. ARTH 15840	Madımak	Tüm bitki (kök hariç)	Yemeği yapılır
Polygonaceae	<i>Polygonum bistorta</i> (K.Koch) ARTH 15877	Yayla pancarı, Dağ pancarı, tivrihali, tutya, olin	Yaprak	Yemek ve sütlü çorbası yapılır
	<i>Polygonum cognatum</i> Meisn. ARTH 15841	Madımak	Tüm bitki (kök hariç)	Yemeği yapılır
	<i>Rumex</i> sp. ARTH 15878	Ğalo, evelek, labada, ekşi ot	Yaprak / gövde	Haşlanıp yoğurtla yenir, kavrulularak sade veya bulgurlu yemeği pişirilir, sarma yapılır / taze yenir

	<i>Rumex scutatus</i> L. ARTH 15842	cakva	Yaprak	Taze yenir
Portulacaceae	<i>Portulaca oleraceae</i> L. ARTH 15843	Semizotu	Tüm bitki (kök hariç)	Yemeği yapılır, taze, yoğurtlu salatası yenir,
Rhamnaceae	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill. ARTH 15846	Kara diken	Tohum / taze sürgün	Taze yenir / kavrulmuş olarak yenir
	<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench ARTH 15848	Kiraz	Meyve	Taze yenir
	<i>Crataegus</i> sp. ARTH 15881	Kirkat	Meyve	Taze veya kuru yenir, marmelat ve pekmez
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill. ARTH 15882	Ayva	Meyve	Taze yenir, reçel ve marmelat
	<i>Fragaria vesca</i> L. ARTH 16778	Dağ çileği	Meyve	Taze yenir, reçel ve marmelat
	<i>Malus sylvestris</i> (L.) Mill. ARTH 15849	Elma	Meyve	Taze veya kuru yenir, sirke yapılır, turşulara katılır
Rosaceae	<i>Mespilus germanica</i> L. ARTH 15850	Muşmula	Meyve	Taze yenir
	<i>Prunus domestica</i> L. ARTH 15883	Erik	Meyve	Taze veya kuru yenir, meyve ekstresi (korova)
	<i>Pyrus communis</i> L. ARTH 15884	Armut, Pandta, Bandta	Meyve	Taze veya kuru yenir, pekmez yapılır
	<i>Rosa canina</i> L. ARTH 15851	Kuşburnu	Meyve	Reçel, marmelat
	<i>Rosa</i> sp. ARTH 15852	Gül	Çiçek	Reçel
	<i>Rubus</i> sp. ARTH 15885	Böğürtlen, tikanın gakası	Meyve	Taze yenir, reçel ve marmelat
	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz ARTH 15886	Dadushala	Meyve	Taze yenir
Smilacaceae	<i>Smilax excelsa</i> L. ARTH 15888	Tikan, Bardi diken	Sürgün ucu	Yemeği yapılır
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L. ARTH 15853	Zincar, Cincar, Cimcar	Yaprak, sürgün	Çiçekler tohuma dönmeden önce yemeği yapılır
Vitaceae	<i>Vitis sylvestris</i> C. C. Gmel. <i>Vitis vinifera</i> L. ARTH 15889-15855	Tegeg, asma Adese	Yaprak / meyve	Yemek yapılır, sarma yapılır / taze ve ambarda bekletilip az çok kuru olarak kışın yenir, pestil, pekmez, küme, papa, sirke yapılır

Bölgede *Rumex scutatus*, *Taraxacum* sp. ve *Tragopogon* sp. yaprakları, *Onopordum acanthium* ve *Rumex* spp.'nin gövdesi, *Heracleum sphondylium*'un taze sürgün ve gövdesi, *Pinus pinea*, *Juglans regia* ve *Castanea sativa* tohumları, *Helianthus tuberosus*'un yumruları lezzeti ve besleyici özelliği nedeniyle taze olarak yenir (Çizelge 2). Ayrıca, *Cornus mas*, *Vaccinium myrtillus*, *Cerasus avium*, *Sorbus torminalis*, *Ficus carica*, *Mespilus germanica*, *Malus sylvestris*, *Cydonia oblonga*, *Pyrus communis*, *Prunus domestica*, *Crataegus*, *Diospyros*, *Vitis*, *Rubus* ve *Morus* türlerinin meyveleri taze yenir veya kurutulularak mevsimi dışında tüketilir. Çeşitli araştırmalarda *Heracleum platytaenium* ve *Helianthus tuberosus*'un Artvin yöresindeki gibi tüketildikleri belirtilmiştir (Deniz ve ark. 2010, Saraç ve ark. 2013, Arı 2014, Karakurt 2014). Ardahan-Çıldır ve Kars çevresinde yapılan çalışmalarda farklı *Tragopogon*, *Rumex*, *Heracleum* türlerinin yaprak ve/veya gövdelerinin taze tüketildiği bildirilmiştir (Akgül 2008, Güneş ve Özhatay 2011).

Yörede *Rhus coriaria*, *Satureja hortensis*, *S. spicigera* ve *Micromeria fruticosa* adlı bitkilerin baharat olarak yoğun kullanıldıkları tespit edilmiştir. Çeşitli yörelerde meyvelerinden üretilen sumak ekşisi salatalarda kullanılan (Ertuğ ve ark. 2004, Satıl ve ark. 2006, Akan ve Bakır Sade 2015), ülke genelinde baharat olarak bilinirliği ve kullanım yoğunluğu (Baytop 1999, Polat ve Satıl 2010, Polat ve ark. 2015, Bağcı ve ark. 2016, Nacakçı ve Dutkuner 2018) yüksek bir bitki olan sumak, yörede Tirimli olarak adlandırılır ve sadece baharat olarak kullanılmaktadır. Daha önce Baytop (1999) tarafından kekik olarak özellikle yoğurt çorbalarında kullanıldığı bildirilen *Satureja* (Köndar) yapraklarının ise, Artvin-Camili (Eraydın 2010) yöresinde de olduğu gibi, aynı zamanda mide rahatsızlıklarına, boğaz ağrısı ve iltihaplarına iyi geldiği için çorbalarda çokça kullanıldığı belirlenmiştir. Bölgede Nişoş olarak bilinen *Micromeria fruticosa*'nın yaprakları, çorbalara hoş kokusu ve lezzeti nedeniyle katılrsa da (Baytop1999, Önal 2012), bitkinin antimikrobiyal, antifungal ve antioksidan etkileri ortaya konulmuştur (Güllüce ve ark. 2004).

Yöre halkı doğal bitkilerin çeşitli kısımlarını reçel, marmelat, pekmez, meyve ekstresi, sirke veya turşu yaparak gıda olarak tüketmektedir. *Vitis sylvestris*, *V. vinifera*, *Pyrus communis*, *Crataegus* spp. ve *Morus* spp.'nin meyvelerinden pekmez üretilir. Ayrıca, üzüm (*Vitis*) ve dut (*Morus*) pekmezleri kullanılarak cevizli küme ve pestil yapılır. Bu iki tüketim şekli dışında, üzüm (*Vitis*) meyvelerinden, pekmeze göre oldukça katı kıvamda

pişirilen, "papa" olarak isimlendirilen jöleye benzeyen bir tür tatlı yapılmaktadır. Aynısı olmasa da, Rize Güneysu ilçesinde yapılan bir çalışmada "pepeçura" adı verilen ve kokulu siyah üzümünden yapılan tatlıya benzerdir (Köse 2019). *Ficus carica*, *Cydonia oblonga*, *Cornus mas*, *Rosa canina*, *Rubus* spp., *Crataegus* spp., *Fragaria vesca*, *Vaccinium arctostaphylos* ve *V. myrtillus* meyvelerinden reçel ve marmelat pişirilir. *Rosa* sp.'nin ise çiçeklerinin yapraklarından reçel yapılmaktadır. Bunların dışında, yörede "korova" olarak isimlendirilen, *Cornus mas* ve *Prunus domestica*'nın meyvelerinden bir çeşit katı meyve ekstresi üretilmekte ve ihtiyaç halinde suda açılarak tüketilmektedir. *Helianthus tuberosus*'un yumruları, *Ferula orientalis*, *Falcaria vulgaris*, *Chaerophyllum temulum*, *Heracleum sphondylium* bitkileri salamura (turşu) yapılarak tüketilmektedir. Artvin'dekine benzer şekilde, Erzurum da bölgede yayılış gösteren *Ferula* türlerinin, Bingöl yöresinde ise *Ferula rigidula*'nın, Kars ve civarında ise *Ferula orientalis* ve *Heracleum trachyloma*'nın salamura yapılarak tüketildiği bildirilmiştir (Güneş ve Özhatay 2011, Polat ve ark. 2012, Önal 2012). Yörede *Malus sylvestris* ve *Vitis* türlerinin meyveleri sirke yapımında kullanılır. Ayrıca, *Malus sylvestris* meyveleri kabukları soyularak turşulara katılır.

Yerel halk *Olea europaea*'nın (Butko-Çamış) siyah, yeşil ve yeşil-mor meyvelerini ayrı ayrı suda veya kuru olarak tuzla salamura yaparak veya fırınlayıp kuru zeytin (Butko cinsi, zeytinlerin üzerine kaynar su dökülür, 15 dakika sonra süzülür, tuzlanır ve yavaş yavaş kavrulacağı fırına verilir) olarak tüketmektedir. Ayrıca, yerel olarak zeytinyağı üretimi de yapılmaktadır. Deriner barajının yapımı ile zeytinliklerin çoğunun sular altında kaldığı, bitkinin ekolojik isteği gereği yükselti sınırının olduğu, bu nedenle başka alanlarda yeni zeytinlik tesisinin sağlanmadığı bildirilmiştir. Yerel halk zeytinyağı üretimine konu ürün miktarının her yıl düzenli olarak sağlanamaması nedeniyle Merkez Oruçlu köyünde zeytinyağı üretimi yapılan yerel tesisin kapatıldığını, yeterli ürün sağlandığında Yusufeli-Demirkent'teki fabrikada ya da Yusufeli-Yağcılar'daki yöresel düzenekler ile ancak kendi tüketimlerini karşılayacak kadar zeytinyağı üretimi yapabildiklerini belirtmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, gıda olarak tüketildiği tespit edilen 60 bitkinin en çok kullanılan kısımları meyve (%38.33), yaprak (%28.33), bitkinin tamamı (kök hariç) (%15), tohum ve çiçek (%8.33) olarak sıralanmıştır. Meyveler taze yenildiği gibi kurutulularak da tüketilmekte, çoğu meyveden reçel, marmelat veya pekmez (%20) yapılmaktadır. Yapraklar, bitkinin tümü veya sürgün uçları

genellikle yemeği pişirilerek (%35) tüketilir. Ancak, mevsiminde öylece soyularak taze tüketilen veya salatalara katılarak tüketilenlerde (%15) oldukça fazladır. Ayrıca, zeytini hariç tutarsak, salamura olarak yenilen bitkilerin (%8.33) yöredeki tüketimleri de oldukça yoğundur. Baharat olarak kullanılan 4 bitkiden (%7.14) üçünün kullanımlarının bölgeye özgü oldukları söylenebilir.

Yöre halkı doğal bitki örtüsünde yer alan bitkilerin bazılarını hayvanlarını beslemek ve hayvan sağlığını korumak amacıyla kullanmaktadır (Çizelge 3). Bahçede yetiştirilen *Zea mays* dışında *Trifolium pratense* bitkisi, *Viscum album*'un taze yaprakları (meyve hariç), *Sorbus torminalis* ve *Osmanthus decorus*'un kuru yaprakları, *Morus spp.*'un kuru meyveleri, *Abies nordmanniana*'nın taze veya kuru genç sürgünleri hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Özellikle süt artırmak amacıyla *Vicia cracca* taze toplanarak, *Heracleum sphondylium* kurutulmuş kışın hayvanlara yedirilir. Kışın hayvanların kaba yem ihtiyacını karşılamak için *Quercus petraea*'nın kurutulmuş yaprakları (nekher) kullanılır, küçükbaş hayvanlara meyveleri yedirilir. Ayrıca, yüksek besin değeri nedeniyle *Onobrychis cornuta*'nın kökünün ezilerek hayvanlara yedirildiği bildirilmiştir. Komşu bölgelerde yapılan çalışmalarda, *Trifolium sp.*'un (Saraç ve ark. 2013) ve *Viscum album*'un (Köse 2019) hayvan yemi olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Yerel halk araştırma bölgesinde yoğun olarak arıcılık faaliyetleri yapmaktadır. Bal üretimi yapılırken arılar, ilkbaharda önce erken çiçeklenen düşük rakımlardaki akasyalıklarda (*Robinia pseudoacacia*) kışlatılmakta, sonra daha yüksek rakımlara kıymetli nektar özellikleriyle öne çıkan orman güllerinin (*Rhododendron spp.*) yayılış gösterdiği alanlara taşınmaktadır (Çizelge 3). Bu iki türün Artvin gibi yoğun arıcılık faaliyetlerinin yapıldığı Rize'de de aynı amaçla kullanıldığı bildirilmiştir (Saraç ve ark. 2013, Köse 2019).

Bölgede hayvan sağlığını korumak için birçok bitki farklı amaçlarla kullanılmaktadır (Çizelge 3). *Picea orientalis*'in gövde kabuğu çatlaklarından sızan reçinesinin hayvanlarda kırık bulunan bölgelere bezle sarılarak kullanıldığı, hasta hayvanlara direnç sağlamak için kumar (*Rhododendron ponticum*) yapraklarının kaynatılıp suyunun içirildiği bildirilmiştir. *Juglans regia*'nın henüz genç, olgunlaşmamış meyveleri ise ezilerek zehirlenen hayvanlara yedirilmektedir. *Rhus coriaria*'nın yaprakları kaynatılarak suyu hayvanların yaralarına sürülür. Ayrıca, yara tedavisinde etkili olan *Hypericum perforatum* hayvanların yaralarında da kullanılmaktadır.

Gebe ineklerin meme ağrılarını dindirmek ve iltihabı önlemek için *Pteridium aquilinum*'un yaprakları haricen, *Helleborus orientalis*'in kökü kaynatılarak suyu veya kurutulmuş toz halinde haricen kullanılır. Aynı amaçla, *Helleborus orientalis*'in yaprakları, doğumdan birkaç gün önce veya doğumdan hemen sonra, yemin içine karıştırılarak (kula) hayvanlara yedirilir. Kurutulmuş kış ayları için depolanır. Karamanoğlu (1977) ve Tanker ve ark. (1993), her iki bitkinin zehirli olduğunu ve hayvanlarda zehirlenmelere sebep olabileceğini, bununla birlikte Kuzey Anadolu köylerinde *Helleborus orientalis*'in büyük baş hayvanlarda bronşit gibi göğüs hastalıklarına iyi geldiği için kullanıldığını da belirtmiştir. Ancak, Saraç ve ark. (2013) ve Köse (2019)'nin Rize'deki araştırmalarında, bu bitkilerin bahsi geçen kullanım amacına ait bir bulguya rastlanmamıştır. Bu çalışmada *Pteridium aquilinum*'un belirtilen bu kullanımı tek kayıta dayalıdır. Ancak, yörede hayvanların altına serilip ortamın kuru kalmasını sağlamak amacıyla yoğun kullanılır. Gübreye karıştırıldığında gübrenin daha faydalı olduğu düşünülmektedir.

Araştırma alanında gıda, hayvan sağlığı ve beslenmesi kullanım amaçları dışında, diğer etnobotanik kullanımları ile öne çıkan bitkiler de tespit edilmiştir (Çizelge 4). Yörede, saç bakımı amacıyla *Juglans regia*'nın erkek çiçekleri kaynatılır ve elde edilen su saça uygulanır. *Mentha longifolia*'nın ise güzel, parfüm gibi kokusu nedeni ile banyo suyuna katılarak kullanıldığı bildirilmiştir. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda, ceviz yapraklarının benzer şekilde saç renklendirmek için (Ertuğ ve ark. 2004, Saraç ve ark. 2013, Akan ve Bakır Sade 2015), ayrıca, kök boya maddesi olarak da kullanıldığı (Arı 2014, Akan ve Bakır Sade 2015) bildirilmiştir.

Bölgede *Olea europaea*'dan zeytinyağı dışında sabun üretimi de yapılmaktadır. Sofralık ve yağ kalitesi düşük olan, yaralı, kuş zararına uğramış meyveler ayrılır. Çekirdeği ile beraber (el ya da taş çark ile) ezilir, kırılır. Zeytinyağı yapımından kalan posa kalıntıları da ilave edilerek kazanda su eklenip kaynatılır. Kazanın üstüne yağ çıkmaya başlayınca 15 gün önceden elenmiş hazırlanmış kül, bir miktar soda ve tuz katılır, karıştırılıp kıvama gelince ateşten indirilip kalıplara dökülür, soğumaya bırakılır, iyice sertleşinceye kadar kurutulur ve küp şeklinde kesilir. Bu şekilde hazırlanan sabunlar genellikle bir sonraki yıl kullanılır ya da satılır. Ancak, Deriner barajı yapımı zeytin alanlarını, zeytinyağı üretimini ve dolayısıyla sabun yapımını olumsuz etkilediğinden merkez köylerde sabun yapımı yok denecek kadar azalmıştır.

Çizelge 3. Hayvanları beslemek, hayvan sağlığı ve bakımı için kullanılan bitkiler

Familiya	Bilimsel Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Kullanım amacı	Kullanılışı
Pinaceae	<i>Abies nordmanniana</i> (Steven) Spach subsp. <i>nordmanniana</i> ARTH 15803	Soç, Doruk	Genç sürgün	Hayvan besleme	Taze veya kurutulularak
	<i>Picea orientalis</i> (L.) Peterm. ARTH 15804	Kökнар, Gökнар	Reçine (sakız)	Hayvan sağlığı	Kırık tedavisinde
Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L. ARTH 15807	Tirimli	Yaprak	Hayvan sağlığı	Kaynatılır ve suyu yaralara sürülür
Apiaceae	<i>Heracleum sphondylium</i> L. ARTH 15858	Teleharşi, Gel, Ğer	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan besleme	Kurutularak, sütü artırmak için
Ericaceae	<i>Rhododendron ponticum</i> L. ARTH 16779	Yel, Yeli, Kumar	Yaprak / çiçek	Hayvan sağlığı / besleme	Hayvanlarda direnç artırıcı / nektar kaynağı
Fabaceae	<i>Onobrychis cornuta</i> (L.) Desv. ARTH 15863	Geven	Kök	Hayvan besleme	Besleyicidir, ezilerek yedirilir
	<i>Trifolium pratense</i> L. ARTH 15864	Üçkulak	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan besleme	Taze yedirilir
	<i>Vicia cracca</i> L. ARTH 15865	Lilligüverda	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan besleme	Taze yedirilir, sütü arttırmak için
	<i>Robinia pseudoacacia</i> L. ARTH 15826	Akasya	Çiçek	Hayvan besleme	Nektar kaynağı
Fagaceae	<i>Quercus petraea</i> subsp. <i>iberica</i> (Steven ex M.Bieb.) Krassiln. ARTH 15866	Pelüt	Meyve, yaprak	Hayvan besleme	Besleyici meyvesi küçükbaş hayvanlara yem, kurutulan yaprakları kışın kaba yem (neker)
Hypericaceae	<i>Hypericum perforatum</i> L. ARTH 15828	Sarı kantaron, kantaron otu	Tüm bitki (kökü hariç)	Hayvan sağlığı	Zeytinyağı içinde bekletilir, bu yağ ekstraktı yaralara kullanılır
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L. ARTH 15829	Ceviz	Meyve	Hayvan sağlığı	Olgunlaşmamış, genç meyve ezilerek (csengo) zehirlenen hayvanlara yedirilir
Lamiaceae	<i>Satureja spicigera</i> (K.Koch) Boiss. <i>Satureja hortensis</i> L. ARTH 15831-15832	Kondar, köndar	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan sağlığı	Zeytinyağına karıştırılarak, sineklere karşı hayvanlara sürülür
Moraceae	<i>Morus alba</i> L. <i>Morus nigra</i> L. <i>Morus rubra</i> L. ARTH 16783 - 16784 - 15873	Dut	Meyve	Hayvan besleme	Kuru olarak yedirilir
Oleaceae	<i>Osmanthus decorus</i> (Boiss.&Balansa) Kasaplıgil ARTH 15834	Şekem	Yaprak	Hayvan besleme	Kurutularak kışın yedirilir
Poaceae	<i>Zea mays</i> L. ARTH 15876	Mısır	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan besleme	Kurutularak kışın yedirilir
Polypodiaceae	<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn ARTH 15879	İlhimli, iphiri	Tüm bitki (kök hariç)	Hayvan sağlığı / bakımı	İneklerin meme ağrısı tedavisinde / kurutulularak hayvanlara altlık
Rosaceae	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz ARTH 15886	Dadushala	Yaprak	Hayvan besleme	Kurutularak kışın yedirilir
Ranunculaceae	<i>Helleborus orientalis</i> Lam. ARTH 15844	Herezela	Kök / yaprak	Hayvan sağlığı	Hayvanların meme ağrı ve iltihaplarında; 1. kökü kaynatılarak suyu veya kurutulularak tozu sürülür. 2. Yaprakları yeme karıştırılarak (kula) doğuma birkaç gün kala verilir. Kış için kurutulup saklanır
Santalaceae	<i>Viscum album</i> L. ARTH 15887	Fitri, titri, kitri, bitri	Tüm bitki (meyve hariç)	Hayvan besleme	Hayvan yemi, besleyici

Çizelge 4. Yapacak, yakacak ve diğer amaçlarla kullanılan bitkiler

Familiya	Bilimsel Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Kullanım amacı	Kullanılışı
Pinaceae	<i>Abies nordmanniana</i> (Steven) Spach subsp. <i>nordmanniana</i> ARTH 15803	Soç, Doruk	Odun	Yapacak	Çatı malzemesi
	<i>Picea orientalis</i> (L.) Peterm. ARTH 15804	Köknar, Gökmar	Odun	Yapacak	Çatı malzemesi
Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L. ARTH 15807	Tirimli	Yaprak, dal, gövde	Boya maddesi	Kaynatılarak elde edilen su boya maddesi
Asteraceae	<i>Achillea arabica</i> Kotschy ARTH 15859	Yılan otu	Tüm bitki (kök hariç)	Uzaklaştırıcı	Yılanlara karşı kurutulup asılarak
Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L. ARTH 15820	Kızılık	Sürgün	Yapacak	Sürgünleri değnek olarak
Fabaceae	<i>Robinia pseudoacacia</i> L. ARTH 15826	Akasya	Çiçek / odun	Yapacak	Nektar kaynağı / alet sapı, kasa kadronu
	<i>Trifolium pratense</i> L. ARTH 15864	Üçkulak	Yaprak	İnanç	Şans, büyü
Fagaceae	<i>Castanea sativa</i> Mill. ARTH 15827	Kestane	Odun	Yapacak	Yapı malzemesi
	<i>Quercus petraea</i> subsp. <i>iberica</i> (Steven ex M.Bieb.) Krassiln. ARTH 15866	Pelüt	Odun	Yapacak	Yapı malzemesi, kereste
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L. ARTH 15829	Ceviz	Odun/ erkek çiçek / yaprak	Yapacak/ Saç bakımı / uzaklaştırıcı	Sandık, masa, sofra yapımında/ kaynatıldığı su / güvelere karşı
Lamiaceae	<i>Mentha longifolia</i> L. ARTH 15867	Szenso	Tüm bitki (kök hariç)	Kozmetik	Banyo suyu (parfüm gibi kokulu)
Malvaceae	<i>Tilia rubra</i> subsp. <i>caucasica</i> (Rupr.) V. Engl. ARTH 15833	İhlamur	Odun / genç sürgün	Yapacak	Ahşap eşya yapımı (arı kovanı, yayık, kaşık, kepçe)/ ip (aşı sarmak, üzüm asmak için)
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L. ARTH 15874	Zeytin	Meyve	Kozmetik	Sabun
Poaceae	<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud. ARTH 15839	Kamış	Gövde	Yapacak	Sırık, hasır örgü (çelti)
Rhamnaceae	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill. ARTH 15846	Kara diken	Dal, sürgün	Yapacak	Çit
Rosaceae	<i>Prunus domestica</i> L. ARTH 15883	Erik	Reçine	Yapıştırıcı	Su ile açılarak

Artvin'de güvelere karşı *Juglans regia* yapraklarının, yılanlara karşı ise *Achillea arabica*'nın çiçek kurullarının uzaklaştırıcı (repellant) olarak kullanıldığı bildirilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda, *Achillea arabica*'nın (syn: *A. biebersteinii*) yine pirelere karşı uzaklaştırıcı etkisi nedeniyle kullanıldığı (Çakılcıoğlu ve ark. 2007), ceviz yaprağının ise güvelerden korunmak (Saraç ve ark. 2013) amacıyla ve sivrisinek kovucu (Köse 2019) olarak kullanıldığı bildirilmiştir. Yöre halkı, hayvan yemi ve yara iyileştirici (Erşen Bak ve Çifci 2020) olarak kullandıkları *Trifolium* türlerinin yapraklarını üzerinde taşımanın sihir/büyüye karşı koruyucu olduğuna, dört yapraklı yoncaların ise şans getirdiğine inanmaktadır (Çizelge 4).

Prunus domestica'nın çatlayan gövde kabukları arasından çıkan sıvının (zamlık) su ile açılarak yapıştırıcı yapıldığı, *Phragmites australis*'in fasülye sığı olarak, ayrıca meyve kurutmak, özellikle Trabzon hurması meyvesini, amacıyla hasır şeklinde örülerek sergi (çelti) olarak kullanıldığı, kazma kürek sapı yapımı için *Robinia pseudoacacia*'nın odununun kullanıldığı belirtilmiştir. Dikenli sürgünleri nedeniyle *Paliurus spina-christii*'nin bahçede çit olarak ve meyveleri ayıların saldırısından korumak için ağaçların gövdesine sarılarak kullanıldığı belirtilmiştir. *Tilia* sp.'nin odunsu genç sürgünleri liflerine ayrılarak aşıları sararken ve üzüm kışa saklamak için asarken kullanılır. Ayrıca, odunu çatı (*Abies nordmanniana*, *Picea orientalis*) veya yapı malzemesi (*Quercus petraea*, *Castanea sativa*) olarak, kasa kadronu veya alet sapı (*Robinia pseudoacacia*), arı kovanı, yayık, kaşık, kepçe (*Tilia* sp.) yapımında kullanılan bitkiler listelenmiştir (Çizelge 4). Çeşitli amaçlarla yapacak olarak kullanılan *Abies nordmanniana*, *Picea orientalis*, *Pinus sylvestris*, *Robinia pseudoacacia*, *Castanea sativa*, *Quercus petraea*, *Juglans regia*, *Olea europaea* odunları yerel halk tarafından yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca, araştırmada farklı kullanım şekilleri tespit edilen diğer meyve ağaçlarının ekonomik ömrü biten ve kuruyanları veya budama sonucu oluşan atıklarının tamamı yakacak olarak kullanılmaktadır (Çizelge 4).

Araştırma bölgesinde, eskiden, *Quercus petraea*'nın tohumlarının kavrulup yenildiği, tohumlarından üretilen unun buğday ve arpa unu ile karıştırılıp ekmek yapımında kullanıldığı bildirilmiştir (Çizelge 2). Ayrıca, *Rhus coriaria*'nın yaprak, dal ve gövdelerinin kaynatılması ile elde edilen suyun boya maddesi olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Çizelge 4). Yöre halkının bu bitkilerin etnobotanik kullanımları hakkında "eskiden" ifadesini kullanarak bilgi vermesi dikkat çekicidir. Söz konusu

kullanım şeklinin, unutulmaya yüz tuttuğu, çok uzun yıllardır yapılmadığı özellikle belirtilmiştir. Önceki bazı araştırmalarda, *Rhus coriaria*'nın dallarının ve/veya yapraklarının siyah veya mor renkli boya maddesi olarak kullanıldığına dair bulgulara ulaşılmıştır (Koçyiğit 2005, Metin 2009, Ünver 2019).

Artvin merkez köylerinde yaşayan insanlar, çeşitli etnobotanik özellikleri nedeniyle kullandıklarını belirttikleri bitkilerin, neredeyse tamamını kendileri doğadan toplayarak veya toplayıp, kurutup, saklayarak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktadır. Kızılçık, çayur, köndar ve tıbbi amaç ile kullanılan çam sakızı (Erşen Bak ve Çifci 2020) gibi çok az sayıda ürün satışı söz konusu olmakta, yerel market ya da pazarlarda bulunmaktadır.

Araştırma alanının çok geniş olmamasına rağmen, yerel halk *Polygonum bistorta*, *Rumex* spp., *Plantago* sp. gibi bazı bitkileri dikkat çekici şekilde birbirinden çok farklı isimlerle adlandırmaktadır (Çizelge 2).

SONUÇ

Bölgede yaşayanlar geçmişte atalarının ve aile büyüklerinin çok fazla sayıda bitkiyi, çok daha iyi tanıyıp, çok farklı amaçlarla kullandıklarını, aile büyüklerini kaybettiklerinde bu bilgilerin de onlarla birlikte kaybolduğunu belirtmiştir. Ulaşılamadığı için kullanılmayan, kullanılmadığı için unutulmuş ve kaybolma riski taşıyan bu değerli bilgi birikiminin kayıtlı hale getirilmesi ve dolayısıyla korunması amacıyla yapılan bütün bilimsel çalışmalar çok önemlidir. Etnobotanik çalışmalar ile belki de sınırlı sayıda insan tarafından bilinen potansiyel yeni yiyecek kaynaklarının, alternatif alanlarında yeni bitkisel kullanımların ortaya konulması sağlanabilir. Bunların ekonomik değerlerinin irdelenmesi ve kullanma-koruma ilkesi göz önüne alınarak sürdürülebilir kullanımları için tarıma teşviklerinin yapılması sağlanabilir. Ancak, çeşitli amaçlarla kullanımı keşfedilen, ekonomik değerleri ve kullanımları artan bitkilerin, doğadan yoğun toplanma sonucu yaşam alanlarının tahrip edilmesi ve doğadaki varlıklarının tehlikeye girmesi ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Teşekkür

Bu çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim dalında yürütülen "Artvin'in Merkez Köylerindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Kullanımları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akan H, Bakır Sade Y (2015) Kâhta (Adıyaman) merkezi ve Narince köyü'nün etnobotanik açıdan araştırılması, BEÜ Fen Bilimleri Dergisi, 4 (2): 219-248
- Akbulut S, Özkan, ZC (2014) Traditional usage of some wild plants in Trabzon region (Turkey). Kast. Uni. J. Forest. Fac. 14 (1): 135-14
- Akgül, G., 2008. Çıldır (Ardahan) ve çevresinde bulunan bazı doğal bitkilerin yerel adları ve etnobotanik özellikleri. Ot Sistematik Botanik Dergisi 14 (1): 75-88
- Alkan G (2019) Kılıçkaya köyü ve çevresinin (Yusufeli-Artvin) halk ilacı olarak kullanılan bitkilerinin belirlenmesi. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Artvin, 57 s
- Arı S (2014) Afyonkarahisar ve civarında halk tarafından kullanılan bazı bitkilerin etnobotanik özellikleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 232 s
- Bağcı Y, Erdoğan R, Doğu S (2016) Sarıveliler (Karaman) ve çevresinde yetişen bitkilerin etnobotanik özellikleri. Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi Fen Dergisi 42 (1): 84-107
- Baykal H (2015) Başhemşin (Çamlıhemşin/Rize)'in florası, fitosoyoloji ve etnobotanik özellikleri. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Rize, 213 s
- Baytop T (1999) Türkiye'de bitkiler ile tedavi, geçmişte ve bugün, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul
- Choudhary K, Singh M, Pillai U (2008) Ethnobotanical survey of Rajasthan - An Update. American-Eurasian Journal of Botany 1 (2): 38-45
- Çakılcıoğlu U, Türkoğlu İ, Kürşat M, (2007) Harput (Elazığ) ve çevresinin etnobotanik özellikleri. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi 5 (2): 22-28
- Davis PH (1965-1985) Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Vol. 1-9, Edinburgh University Press, Edinburgh
- Davis PH, Mill RR, Tan K (edlr.) (1988) Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 10. Edinburgh University Press, Edinburgh, UK
- Deniz L, Serteser A, Kargıoğlu M (2010) Uşak üniversitesi ve yakın çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 10 (1): 57-72
- Demir E, Sürmen B, Özer H, Kutbay HG (2017) Salıpazarı ve çevresinde (Samsun/Türkiye) doğal olarak yetişen bitkilerin etnobotanik özellikleri. Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi 7 (2): 68-78
- Eminağaoğlu Ö, Hacıkamiloğlu İ, Keskin H, Akyıldırım Beğen, H, Aksu G (2015) Artvin'in doğal bitkileri. Promat, İstanbul
- Eminağaoğlu Ö, Göktürk T, Akyıldırım Beğen H (2017) Traditional uses of medicinal plants and animals of Hatila Valley National Park, Artvin. Biological Diversity and Conservation 10 (3): 26-35
- Eraydın S (2010) Camili biyosfer rezerv alanının tıbbi bitkileri. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Artvin, 102 s

- Erşen Bak F, Çıfci K (2020) Artvin'in merkez köylerinde bazı tıbbi bitkilerin yöresel kullanımları. Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi 21 (2): 318-329
- Ertuğ F, Tümen G, Çelik A, Dirmenci T (2004) Buldan (Denizli) etnobotanik alan araştırması 2003. Tuba Kültür Envanteri Dergisi 2: 187-218
- Güllüce M, Sökmen M, Şahin F, Sökmen A, Adıgüzel A, Özer H (2004) Biological activities of the essential oil and methanolic extract of *Micromeria fruticosa* (L) Druce ssp. *serpyllifolia* (Bieb) PH Davis plants from the eastern Anatolia region of Turkey. Journal of the Science of Food and Agriculture 84: 735-741
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç MT (edlr.) (2012) Türkiye bitkileri listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, İstanbul
- Güneş F, Özhatay N (2011) An ethnobotanical study from Kars (Eastern) Turkey. Bio. Di. Con. 4 (1): 30-41
- Heinrich M, Barnes J, Gibbons S, Williamson EM (2004) Fundamentals of pharmacognosy and phytotherapy, Edinburgh, Churchill Livingstone
- Karaevli A (2019) Korgan (Ordu) yöresinde gıda olarak tüketilen doğal bazı bitki taksonları ve etnobotanik özellikleri. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 105 s
- Karakurt E (2014) Kelkit (Gümüşhane) ilçesinin etnobotanik özellikleri, Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 187 s
- Karamanoğlu K (1977) Farmasötik botanik ders kitabı. Ankara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Ankara
- Keskin L (2011) Kadınhanı (Konya) ve çevresinde yetişen bitkilerin etnobotanik özellikleri, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 254 s
- Koçyiğit M (2005) Yalova ilinde etnobotanik bir araştırma. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 176 s
- Köse M (2019) Güneysu (Rize) ilçesinin etnobotanik özellikleri. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Artvin, 173 s
- Kurnaz Karagöz F (2013) Suşehri (Sivas) bölgesinin etnobotanik açıdan değerlendirilmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 239 s
- Metin A (2009) Mut ve çevresinde yetişen bitkilerin (Mersin) etnobotanik özellikleri. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 239 s
- Nacakçı FM, Dutkuner İ (2018) A study of ethnobotany in Kumluca (Antalya). Turkish Journal of Forestry 19 (2): 113-119
- Önal M (2012) Olur, Oltu ve Şenkaya yöreleri tıbbi ve aromatik bitkileri. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Artvin, 226 s
- Polat R, Satıl F (2010) Havran ve Burhaniye'de (Balıkesir) etnobotanik araştırmalar. Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8 (2): 65-100
- Polat R, Selvi S, Çakılcıoğlu U, Açar M (2012) Bingöl semt pazarlarında satılan yabancı bitkilerin etnobotanik açıdan incelenmesi. Biological Diversity and Conservation 5(3): 155-161
- Polat R, Çakılcıoğlu U, Denizhan Ulsan M, Gür F, Türkmen Z (2015) Investigations of ethnobotanical aspect of wild plants sold in Espiye (Giresun/Turkey) local markets. Biological Diversity and Conservation 8 (3): 114-119
- Saraç DU, Özkan ZC, Akbulut S (2013) Rize ilinin etnobotanik özellikleri. Biological Diversity and Conservation 6 (3): 57-66

- Satıl F, Tümen G, Dirmenci T, Çelik A, Arı Y, Malyer H, (2006) Kazdağı Milli Parkı ve çevresinde (Balıkesir) etnobotanik envanter çalışması 2004-2006. Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 5: 171-203
- Tanker N, Koyuncu M, Coşkun M, (1993) Farmasötik botanik ders kitabı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi yayınları, Yayın no.70, Ankara
- Tekin S (2011) Üzümlü (Erzincan) ilçesinin etnobotanik özellikleri, Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 137 s
- Türkan Ş, Malyer H, Öz Aydın S, Tümen G (2006) Ordu ili ve çevresinde yetişen bazı bitkilerin etnobotanik özellikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 10 (2): 162-166
- Ünver A (2019) Lamas çayı çevresindeki köylerde (Erdemli, Silifke/Mersin) etnobotanik araştırmalar. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 210 s
- Yıldırım Ş (2004) Etnobotanik ve Türk etnobotaniği. Kebikeç 17: 175-193

Ek 1. Anket soruları (özetlenmiş)

1. Demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek vs)
2. Bildiğiniz zehirli bitkiler hangileridir? Bunları herhangi bir amaç için kullanıyor musunuz?
3. Gıda olarak taze veya pişirerek (yemek, çorba, turşu, reçel, marmelat, şerbet vs) kullandığınız doğal bitkiler hangileridir?
4. Besi hayvanları için (hastalandıklarında, daha iyi süt, yağ, et elde etmek için) özellikle yedirdiğiniz bitkiler var mı?
5. Yabani, zararlı hayvanları uzaklaştırmak için kullandığınız bitkiler var mı?
6. Dini inanışlara göre kullandığınız (muska, büyü, tütsü gibi) bitkiler var mı?
7. Farklı amaçlarla (el sanatları, alet yapımı, sepet vs.) kullandığınız bitkiler var mı?